УДК 32(477)(4-672ЄС)

СХІДНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ПОЧАТКУ XXI ст.

Тетяна Сидорук,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та країнознавства
Національного університету «Острозька академія»

У статті розглянуто палітру інтересів та позицій країн-членів ЄС щодо концептуальних засад сучасної східної політики Євросоюзу. Автор стверджує про відсутність чіткої узгодженої стратегії ЄС на східному напрямку. Її формування у майбутньому залежатиме від збігу інтересів країн-членів Співдружності, зацікавлених у східній політиці, внутрішньополітичної ситуації в країнах Східної Європи та від якості їх зовнішньополітичної діяльності з огляду на потенційні коаліційні групи в ЄС.

Ключові слова: *східна політика, Європейська політика сусідства, східний вимір, Східне партнерство, держави-члени, Східна Європа.*

The article reviews the existing range of interests and positions of the member states concerning the conceptual foundations of the modern EU Eastern policy. The author argues that there is no currently well coordinated EU strategy on the east. Its formation in the future will depend on the coincidence of interests of member states interested in Eastern policy, the political situation in Eastern Europe and the quality of their foreign policy in a view of the potential coalition group in the EU.

Keywords: *Eastern policy, European neighbourhood policy, eastern dimension, the Eastern partnership, member states, Eastern Europe.*

Східна політика була однією з пріоритетних сфер діяльності європейських співтовариств ще в період «холодної війни». Свідченням цьому є як політика окремих держав (ініціативи президента Франції Шарля де Голля про загальноєвропейське співробітництво «від Атлантики до Уралу»; Ostpolitik (Східна політика) Західної Німеччини), так і участь європейських співтовариств у процесі зменшення політичної напруги між Сходом і Заходом, ініційованому Нарадою з питань безпеки та співробітництва в Європі.

Радикальні зміни в Європі внаслідок розвалу комуністичної системи призвели до формування нової східної політики

Європейського Союзу, для якого налагодження відносин з державами Центральної та Східної Європи (далі – ЦСЄ) стало одним із ключових зовнішньополітичних пріоритетів. Євросоюз переслідував мету забезпечення миру і безпеки в новій Європі, а також недопущення політичної, економічної та соціальної дестабілізації в регіоні. Ефективним інструментом досягнення цих цілей стало розширення ЄС, яке завершилося приєднанням до Союзу у травні 2004 р. восьми держав ЦСЄ, та ще двох – Румунії і Болгарії – у січні 2007 р.

Після завершення процесу розширення східний вимір політики ЄС набув якісно іншого значення. На початку XXI ст. він стосується решти країн Східної Європи, які не можуть або не хочуть претендувати на членство в Союзі, але зважаючи на їх геополітичне положення та значення для економіки і безпеки всієї Європи, викликають зрозумілий інтерес з боку ЄС.

У творенні та реалізації східної політики Європейського Союзу важливу роль завжди відігравали позиції та інтереси окремих держав-членів. І сьогодні серед факторів формування пропозицій ЄС у рамках східного виміру політики сусідства ЄС / Східного партнерства найважливішу роль відіграє розбіжність інтересів країн-членів стосовно держав Східної Європи. Метою даної статті є розглянути палітру позицій країн-членів ЄС щодо концептуальних засад сучасної східної політики Євросоюзу, ідентифікувати їх причини та визначити умови формування послідовної і далекоглядної політики ЄС на сході Європи.

Попри значний інтерес вітчизняних і зарубіжних науковців до викликів і проблем, пов'язаних з політикою Євросоюзу щодо держав Східної Європи, та наявність серйозних напрацювань у цій царині, де першість варто віддати польським дослідникам [3–5; 7; 10–13; 15], вивчення й узагальнення впливу окремих держав-членів ЄС на формування союзної східної політики потребує додаткової і спеціальної дослідницької уваги.

У сучасній науковій літературі до Східної Європи відносять європейські пострадянські країни, які не входять до західних інституцій, іноді з Росією, але частіше – без неї, коли Російська Федерація розглядається осібно [8, с. 78]. Східний вимір політики Європейського Союзу сьогодні охоплює відносини з Україною, Молдовою, Білоруссю та трьома державами Закавказзя – Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Зокрема, таким є географічне охоплення східного напряму Європейської політики сусідства, що остаточно оформився у 2008–2009 рр. у проекті Східного партнерства.

Україна займає центральне місце в цьому просторі, залишаючись провідним партнером Євросоюзу у східному

сусідстві. Вона констатує критичний випробувальний випадок і виклик життєздатності та успіху політики сусідства ЄС на східному напрямку [4, с. 64-65]. Саме у випадку України питання перспективи членства, яке залишається одним із ключових у сучасній східній політиці Європейського Союзу, є найбільш невідкладним і водночас контроверсійним.

Головні інтереси ЄС економічного характеру у східноєвропейському регіоні пов'язані з енергетикою і доступом до ринків. Зацікавленість Союзу у співпраці з державами Східної Європи випливає також з питань безпеки і імміграції. Однак загалом, як відзначає К. Пельчинська-Налєч, можна говорити про традиційний для ЄС дефіцит політичної волі і спільного інтересу зайнятись політикою щодо східних сусідів [15, с. 89-90]. Україна (не кажучи вже про Білорусь та Молдову) для більшості країн-членів ЄС не є пріоритетним партнером. Найбільш зацікавлені партнери – це Польща, країни Балтії, Скандинавії і Словаччина. Позиція Німеччини в цьому контексті є дуже обережною, що пояснюється як внутрішніми, так і зовнішніми причинами, а Франція, Іспанія та Італія взагалі мало цікавляться цим регіоном [15, с. 90-92].

Як зазначає С. Терешко, східний вимір політики ЄС, що набув особливого значення для Брюсселя після розширень 2004 та 2007 рр., є на сьогодні найбільш контроверсійним і суперечливим у сприйнятті серед членів Союзу [7, 13]. Зрештою, Д. Мільчарек, слушно зауважує, що формуванню спільної послідовної політики ЄС щодо України не сприяє амбівалентна позиція самого адресата цієї політики [5, с. 149]. При цьому успішність інтеграції до ЄС великою мірою залежить від розуміння і підтримки кандидатів з боку окремих держав Співдружності. Так, відомо, що свого часу одним із головних зовнішніх факторів європейської інтеграції Польщі було існування Веймарського трикутника – особливого формату взаємодії Польщі з Німеччиною і Францією та підтримки й лобіювання останніми польських євроінтеграційних прагнень.

Сьогодні держави Східної Європи, і передусім Україна, без сумніву, мають в особі Польщі найбільшого патрона в євроінтеграційних справах. Саме Польща стала тією державою, яка у 1991 р. першою визнала незалежність України. Попри деякі не завжди обґрунтовані сумніви та вагання, властиві її політиці в 1990-х рр., Польща ще з 1989 р. намагалася виступати в ролі європейського адвоката для свого східного сусіда. Така позиція випливала з того, що не лише політична еліта, а й польське суспільство вбачали в демократизації України гарантії кращої реалізації власних національних інтересів і користь для усього Союзу [5, с. 145].

Однак у політиці Європейського Союзу, як і його держав-членів, і передусім найпотужніших – Німеччини та Франції – стосовно пострадянських держав у 90-х рр. XX ст. беззаперечно домінували відносини з Росією. Крім того, багато зарубіжних експертів, наприклад Д. Лінч [12, 2], відзначають, що в 1990 – на початку 2000-х рр. у Євросоюзі було відсутнє чітке бачення цілей розвитку відносин з пострадянськими державами, що пояснювалось як наявністю більш актуальних проблем, так і, можливо, браком експертних знань про стан справ у регіоні. Ситуація змінилася лише тоді, коли на порядку денному з'явилося питання поповнення членського складу ЄС десятьма державами ЦСЄ та наближення кордонів ЄС до поясу пострадянських східноєвропейських держав. Перед Євросоюзом постало завдання пошуку нової ефективної форми відносин з новими східними сусідами, яка б дала відповідь на питання стосовно можливості подальшого розширення (адже на той час Україна та Молдова вже проголосили своїм головним зовнішньополітичним пріоритетом набуття повноправного членства в Союзі), а також стала базою для політико-економічного діалогу та співпраці у сферах безпеки, прикордонного контролю, імміграції тощо.

Обговорення політики стосовно нових східних сусідів почалося задовго до завершення східного розширення. Питання східного сусідства з'явилось у порядку денному ЄС у 2001 р., і вже з тих пір позиції держав-членів ЄС і тодішніх кандидатів на вступ розділились. Ініціаторами проведення особливого «сусідського» курсу стосовно східноєвропейських країн стали Велика Британія та Швеція, керівники зовнішньополітичних відомств яких у квітні 2002 р. на засіданні Ради з загальних питань і зовнішніх зносин ЄС запропонували новий підхід до стосунків Європейського Союзу з новими сусідами на Сході, який би передбачав дії для пом'якшення «ефекту виключення» для України, Молдови та Білорусі [2, С. 60]. Цю програму, відому як «Ініціатива нового сусідства», активно підтримували Велика Британія, скандинавські держави, Австрія і Німеччина, які наполягали на потребі формування нових інституційних рамок, покликаних покращити стосунки зі східними сусідами, і передусім з Україною як найважливішим із сусідів ЄС після його розширення у 2004 р. [10, с. 32-33].

Країни-кандидати (сьогодні нові члени) підтримували ідею формування окремої східної політики або «Східного виміру», подібної до фінсько-швецької ініціативи «Північного виміру», яка була запроваджена як політика ЄС наприкінці 1990-х рр. Найсильнішим прихильником «Східного виміру» виступала Польща. У грудні 2002 р. міністерство закордонних справ (далі – МЗС) Польщі підготувало неофіційний документ [14], який представляв

тодішню польську точку зору на майбутні взаємовідносини ЄС із його новими східними сусідами. Пропозиції польського МЗС передбачали перспективу членства в ЄС для держав Східної Європи, що мало служити головним інструментом політики Союзу щодо України та Молдови і, можливо, Білорусі, спрямованим на заохочення процесу модернізації в цих державах. Було також очевидно, що документ віддавав пріоритет взаєминам з Україною, Білоруссю і Молдовою, тоді як Росії відводилась другорядна роль.

У польському проекті особливо акцентовано на значимості України для Європи. «Що стосується України... то в інтересах ЄС визнати європейський вибір цієї країни, що має важливе значення для стабільності і безпеки у східній частині континенту. Також в інтересах Євросоюзу підтримати розробку довгострокової європейської політики, спрямованої на членство цієї країни в ЄС. ...політику критичної залученості, діалогу і співробітництва разом з наданням допомоги ми вважаємо найбільш ефективною і адекватною. Інакше ми ризикуємо послабити реформістські і проєвропейськи налаштовані сили в Україні» [14].

Однак «Східний вимір» не став самостійним напрямком політики ЄС, розчинившись згодом у Європейській політиці сусідства. Адже поки Польща безуспішно відстоювала свою позицію, Франція та Італія, спираючись на підтримку Єврокомісії, яку на той час очолював італієць Романо Проді, активно лобіювали рішення поширити нову політику на всіх (нових і старих) сусідів, включно з неєвропейськими. Вони аргументували тим, що середземноморські сусіди ЄС не повинні постраждати у результаті цієї ініціативи, а відтак – виступили за розширення політики сусідства за рахунок середземноморських країн з метою попередити і урівноважити можливий «дрейф» на Схід [11, 12]. Як результат, на саміті Європейського Союзу в Копенгагені у грудні 2002 р. первинний варіант концепції сусідства було переглянуто і прийнято рішення про запрошення до новостворюваної програми низки середземноморських країн. У підсумку саме цей широкий підхід, ідея «кола друзів» ЄС, за висловом Романо Проді, знайшли своє відображення у документах, які лягли в основу Європейської політики сусідства [16; 9]. Отже, запропонована Польщею концепція «Східного виміру» зазнала краху в результаті прийняття ЄС стратегії сусідства ще до вступу Польщі в Союз.

Після приєднання Польщі її політика і дії стосовно східних сусідів залишились такими ж: керівництво цієї країни продовжує виступати за дальше розширення ЄС зі спеціальним фокусом на Україні. Президент Лех Качинський при всіх відповідних нагодах підкреслював, що його країна зацікавлена в тому, щоб «двері в Європу» для України залишались відчиненими і щоб ЄС далі

розширювався [4, с. 77]. Польща надає Україні допомогу в розмірі приблизно 3-4 мільйони євро на рік [4, с. 77]. Соціологічні опитування, проведені авторитетними польськими інституціями, підтверджують, що понад 70 % поляків підтримують вступ України до Європейського Союзу [6].

Починаючи з 2004 р., коли Польща стала членом ЄС, вона брала активну участь у різних заходах, спрямованих на розвиток східної політики ЄС, однак Європейський Союз переважно ігнорував її спроби, тому що вони не задовольняли позицію всіх країн-членів. У 2006-2007 рр. польські урядові структури підготували для Брюсселя такі документи: «Європейська політика сусідства – Східний вимір» та «Відносини ЄС – Україна: польські пропозиції», в яких, зокрема, наголошувалось, що формат Європейської політики сусідства є незадовільним, оскільки вона об'єднує держави різних в історичному, географічному і цивілізаційному відношеннях регіонів (Східна Європа та Північна Африка). Тоді як східні сусіди ЄС є європейськими сусідами, європейськими державами, сусіди на півдні – сусідами Євросоюзу, але не європейськими державами [1]. До того ж Польща вимагала рівноваги у фінансуванні східного і південного напрямів політики сусідства. У квітні 2008 р. спікер польського Сейму Б. Коморовський розкритикував той факт, що 70% коштів на здійснення політики сусідства прямують на південь [1].

У 2008 р. збільшилися шанси на реалізацію прагнень Польщі стосовно посилення східної політики, що було спричинено діяльністю Франції у Середземноморському напрямку. Схвалення ЄС ініційованої французьким президентом Н. Саркозі ідеї «Союзу для Середземномор'я» створило ситуацію, в якій Євросоюз навряд чи відмовився б від будь-якої іншої подібної регіональної ініціативи, особливо якби ця ініціатива перебувала у межах Європейської політики сусідства, подібно до пропозиції Франції [3, с. 21-22]. У цих умовах Польща ініціювала проект Східного партнерства, який пізніше підтримала Швеція, що перетворило його з індивідуального на значно ширший проект. Запровадження у 2008-2009 рр. Східного партнерства стало важливим кроком у процесі формування східної політики ЄС і диверсифікації Європейської політики сусідства.

Ще одним захисником швидшої і глибшої інтеграції східноєвропейських країн у ЄС виступає Литва. Це особливо простежувалося в діяльності президента В. Адамкуса, який прийшов до влади в 1998 р., а після нетривалого правління Р. Паксаса в 2003-2004 рр. (який теж підтверджував наміри бути адвокатом України у європейських та євроатлантичних структурах) знову переміг на позачергових виборах у червні 2004 р. Так, у своєму посланні вищому законодавчому органу у 2008 р. В. Адамкус

зазначав, що його країна буде підтримувати «прагнення України приєднатися до сім'ї європейських націй як повноправного члена» [4, с. 77]. З обранням у Литві в травні 2009 р. нового президента Д. Грібаускайте, попри деякі зміни у зовнішньополітичних настановах, східноєвропейські держави, передусім Україна, і надалі можуть сподіватися на підтримку Литви у їх євроінтеграційних прагненнях.

Польща і Литва свого часу відіграли активну роль у розв'язанні політичного конфлікту в Україні наприкінці 2004 р., пов'язаного з вибухом «помаранчевої революції». Щоб не допустити силового варіанту розв'язання конфлікту і вирішити його за допомогою діалогу, президенти цих країн – А. Кваснєвський та В. Адамкус, а також Високий представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки Х. Солана стали посередниками в переговорах між владою та опозицією [5, с. 144]. Їхній внесок був важливим не тільки у вирішення кризи безпосередньо, а й продемонстрував здатність нових держав-членів ЄС вносити додану вартість у східну політику Союзу.

Однак загалом серед держав-членів ЄС не було єдиної реакції на «помаранчеву революцію» в Україні. Як зазначає Д. Мільчарек, у той час «союзні політики не змогли вирішити дилему: чи підтримати демократичні процеси в Україні (за що чітко виступала Польща), чи... залишити Україну з її власними проблемами, оскільки вона перебуває в сфері впливу Росії. Було очевидним, що більшість держав ЄС прагнуть передусім зберегти добрі відносини з Москвою і для цього готові віддати в жертву справу демократизації України. Такий підхід був дуже виразним, зокрема в політиці Франції» [5, с. 145]. Відтак заклики Європарламенту, Польщі, Литви та Угорщини надати Києву перспективу членства були повністю відкинуті Європейською комісією, Німеччиною та Францією.

Було б несправедливо не згадати інші країни Союзу, які теж більш чи менш активно підтримують розвиток східного виміру політики ЄС. Найбільш явними партнерами є інші балтійські, скандинавські і вишеградські країни, які вже мають розвинуті досить активні відносини з країнами Східної Європи і зайняли проактивну позицію стосовно цього напрямку зовнішньої політики ЄС. Із ЄС-27 Швеція, Велика Британія, Данія, Німеччина, Нідерланди, Словаччина і Польща надають допомогу Україні [4, с. 78]. Допомога сфокусована на укріпленні демократії, підтримці економічних і соціальних реформ, незалежних ЗМІ, боротьбі з торгівлею людьми, ВІЛ/СНІДом тощо.

Швеція та Данія неодноразово демонстрували свою прихильність до розвитку східної політики ЄС і, зокрема, підтримку євроінтеграційних прагнень України. Після того, як до Європейського Союзу приєдналися держави балтійського регіону,

у зовнішній політиці Стокгольма та Копенгагена утворився певний вакуум зовнішньополітичних інтересів у рамках ЄС, який може бути подоланий за рахунок їх підтримки східної політики. Крім того, ці скандинавські держави насторожено ставляться до поглиблення зв'язків Європейського Союзу з Росією, а також виступають опонентами, передусім Німеччини та Франції, у питанні поглиблення процесів наднаціональної інтеграції одночасно з призупиненням подальшого розширення ЄС. Окремо необхідно виділити Велику Британію, яка традиційно виступає проти посилення наднаціональності в рамках ЄС на противагу Берліну і Парижу та є прихильником розвитку східної політики Союзу, що й було ініційовано нею у 2002-2003 р. [7, с. 15].

Украй важливо включати Німеччину в групу країн, які просувають політику ЄС на Сході. Без згоди Німеччини східні і скандинавські держави-члени навряд чи зможуть отримати достатню підтримку їх позицій у ЄС. Сьогодні в Європейському Союзі можна виокремити два неформальні блоки з погляду географії основних політико-економічних інтересів окремих держав-членів. З одного боку, це «східний блок» на чолі з Німеччиною, який розраховує на зміщення союзного центру ваги більше на схід – Німеччина вбачає в цьому шанси зміцнення своєї і без того домінантної позиції в ЄС. Однак акценти східної політики Німеччини сьогодні зосереджені на Росії – близькі відносини з нею мають давні історичні традиції, і сьогодні обидві сторони є одна для одної важливими партнерами, передусім в економічній сфері. З іншого боку, існує «південний блок» на чолі з Францією, яка, природно, має більший інтерес до держав басейну Середземного моря і негативно налаштована щодо ідеї подальшого розширення ЄС на схід [5, с. 148].

Прагнення Польщі взяти на себе відповідальність за формування політики ЄС у східному напрямку є природним явищем і аналогом заходів Франції та Італії у Середземноморському напрямі, Швеції та Фінляндії у формуванні «Північного виміру», однак сьогодні польські позиції все ще далекі від ролі регіонального лідера. Незважаючи на успіх внутрішніх перетворень, Варшава має недостатній економічний, політичний і військовий потенціал та вплив у ЄС, щоб реалізувати своє концептуальне бачення Східної Європи. Ще одна причина слабкості польських устремлінь до ролі основного гравця східного виміру випливає з труднощів польсько-російського політичного діалогу, обтяженого величезним негативним історичним досвідом. Ініціативи Польщі щодо посилення східної політики ЄС завжди викликають різку і негативну реакцію Росії, яка розглядає цей регіон як сферу свого впливу.

Натомість східна політика Німеччини, яка виходить з того, що будівництво систем європейської безпеки і співробітництва не може

відбуватися ні без участі Росії, ні всупереч її позиції, знаходить більшу підтримку серед держав-членів ЄС. Польща повинна враховувати реалії сьогодення та просувати східну політику ЄС не як альтернативу німецькій (такі спроби приречені на провал), а у співпраці з Німеччиною, позиціонуючи себе як гаранта інтересів країн Східної Європи: Білорусі, України, Молдови, а також держав Закавказзя. Попри певні труднощі, які неминуче виникнуть на цьому шляху, все ж польсько-німецький діалог є набагато більш реалістичним ніж польсько-російський. Без підтримки Німеччини або на противагу німецько-російській співпраці Польща навряд чи зможе реалізувати свій проект східного виміру. З іншого боку, самотужки або навіть за активної позиції держав Балтії чи інших нових держав-членів ЄС Польща не зможе впоратися з силою інерції політики Росії стосовно східноєвропейських держав.

Теоретично можливий ще один довгостроковий варіант, який базується на такій логіці. Нові країни-члени ЄС, які поки що поступаються позиціями «Старій Європі», у майбутньому поступово зміцнюватимуться, чому, безумовно, сприятиме вступ західнобалканських держав, і дальше розширення на схід, можливо, стане одним із основних зовнішньополітичних пріоритетів для багатьох із них. Припускаємо, що коаліція цих держав, очолювана, ймовірно, Польщею, спроможна буде переважити шальки терезів у бік більш послідовної та виваженої східної політики та подальшого східного розширення.

Отже, однією з основних причин відсутності чіткого бачення Євросоюзом майбутніх стосунків з державами Східної Європи є розбіжність інтересів різних держав щодо формування і реалізації східної політики. Просторово-географічний вектор подальшого розвитку Європейського Союзу залишається одним із найбільш дискусійних аспектів його діяльності. Формування послідовної, виваженої і далекоглядної східної політики ЄС, яка відповідатиме інтересам та прагненням держав-адресатів, залежатиме від збігу інтересів країн-членів Союзу, зацікавлених у східній політиці, внутрішньополітичної ситуації в країнах Східної Європи та від якості їхньої зовнішньополітичної діяльності з огляду на потенційні коаліційні групи в ЄС.

1. Бухарин Н. Восточная политика новых членов ЕС / Н. Бухарин, Е. Фурман, С. Волотов, Н. Фейт // Аналитические записки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://analiticsmz.ru/&p=577. – Назва з титул. екрану. **2.** Емерсон М. Екзистенційна дилема Європи / М. Емерсон // Україна-ЄС 2008: нова гра. Незалежний культурологічний часопис «Ї». – 2007. – № 50. – С. 55-71. **3.** Козловська А. Східне партнерство – інструмент для повної

інтеграції з ЄС / А. Козловська // International Review : Відносини Україна – ЄС: в пошуку інституційних трансформацій. – 2008. – № 2. – С. 20–30. **4.** Линкавичюс Л. Политика соседства Европейского Союза по отношению к Украине / Л. Линкавичюс // Обзор литовской внешней политики. – 2008. – № 20. – С. 64–91. **5.** Мільчарек Д. Європейський Союз та його місце в сучасному світі / Д. Мільчарек. – Львів: «Інформація. Поступ. Перспективи», 2008. – 172 с. **6.** Моцик О. Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС / О. Моцик // Дзеркало тижня. – 2009. – № 15 (743). – 25–29 квітня. **7.** Терешко С. Східний вимір політики ЄС у контексті національних інтересів України / С. Терешко // International Review: Відносини Україна – ЄС: в пошуку інституційних трансформацій. – 2008. – № 2. – С. 11–19. **8.** Шаповалова О. Східна Європа в європейській системі міжнародних відносин / О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2009. – № 12. – С. 78–86. **9.** Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy paper. – Brussels, 12.5.2004 / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf. – Назва з титул. екрану. **10.** Czapska M. Integracja Ukrainy z Unią Europeiską – perspektywy i uwarunkowania / M. Czapska // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Міжнародні відносини. – 2009. – № 3: Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво. – С. 31–43. **11.** Longhurst K. Injecting More Differentiation in European Neighbourhood Policy: What Consequences for Ukraine? / K. Longhurst // Russie. Nei.Visions. – 2008. – № 32. – 28 p. **12.** Lynch D. The new Eastern Dimension of the enlarged EU / D. Lynch // Chaillot Papers № 64. Partners and neighbours: a CFSP for a wider Europe. – 2003. – September. – С. 1–34. **13.** Milczarek D. Polityka wschodnia – wyzwanie dla Unii Europejskiej / D. Milczarek // Rola Polski w kształtowaniu polityki wschodniej Unii Europejskiej na przykładie Ukrainy / Red. J. Borkowski. – Warszawa, 2006. – S. 129–146. **14.** Non-paper with Polish proposals concerning policy towards new Eastern neighbors after EU enlargement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.msz.gov.pl. – Назва з титул. екрану. **15.** Pełczyńska-Nałęcz K. ENP w practice – Unia Europejska wobec Rosji, Ukrainy, Białorusi i Mołdavii rok po publikacji Dokumentu Strategicznego / K. Pełczyńska-Nałęcz. – Warszawa, 2005. – 179 s. **16.** Wider Europe – Neighbourhood: New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. COM 2003/104. – Luxembourg: EUR-OP, 2003. – 26 p.